

УДК 342.565.4

О. О. Гаврилюк

ЗМІСТ ПРИНЦИПУ ГЛАСНОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

В результаті аналізу норм Кодексу адміністративного судочинства України визначено зміст принципу гласності та відкритості під час розгляду адміністративних спорів. Досліджено співвідношення засади гласності судового розгляду, визначеного Конституцією України, із його закріпленням адміністративним процесуальним законодавством, а також основні відмінності в розумінні права на гласність та відкритість в адміністративному судочинстві України.

Істотні перетворення, що відбулися останнім часом в науці адміністративного процесу, обумовили перегляд традиційних уявлень юридичної науки щодо принципів адміністративного судочинства, їх застосування при розгляді адміністративних справ. Основні принципи адміністративного процесу мають у своїй основі єдине нормативне джерело – Конституцію України, що ініціює приведення адміністративно-процесуальних норм, які розкривають зміст засад адміністративного провадження, у відповідність до конституційних норм. Серед багатьох конституційних засад названо і гласність судового процесу, що обумовило внесення до діючого Кодексу адміністративного судочинства (надалі – КАС) України [1] відповідних положень (ст. 7, 12), які текстуально закріплюють поняття зазначеного принципу.

Варто відзначити, що окремі аспекти розуміння принципів адміністративного процесу розглядали такі вітчизняні вчені, як: В. Б. Авер'янов, В. І. Шишкін, І. О. Хар, В. К. Матвійчук, Г. П. Тимченко, А. Т. Комзюк, А. О. Селіванов, І. Б. Коліушко, Н. В. Александрова, О. В. Кузьменко, Т. О. Гуржій, Є. В. Курінний та ін. Однак дослідження саме принципу гласності та відкритості адміністративного процесу не проводилося, а сутність та особливості зазначеної засади не ставали предметом спеціального адміністративно-процесуального дослідження. У зв'язку з цим особливого значення на сьогоднішній день набуває з'ясування змісту принципу гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України.

Пункт 7 ч. 3 ст. 129 Конституції України вказує, що однією із засад судочинства є гласність судового процесу та його повне

© Гаврилюк О. О., 2011

фіксування технічними засобами [2]. Цим положенням законодавець визначив принцип гласності однією із найістотніших засад основ конституційного ладу, проявом цивілізованості й демократизму відносин між громадянином і державою. Що стосується засади гласності правосуддя з адміністративних справ, то це означає її зарахування до КАС України, однак не лише шляхом відтворення у його нормах, але й через розвиток й конкретизацію з урахуванням специфіки її реалізації на окремих стадіях адміністративного судочинства.

За усталеним правилом принцип гласності судового процесу передбачає відкритість судової процедури. Відкритий розгляд справи у всіх судах, як вірно зазначає І. Б. Факас, означає такий порядок їх розгляду, за якого доступ у зал судового засідання вільний для всіх громадян, котрі досягли певного віку, представників преси, а хід і результати процесу можуть вільно висвітлюватися в пресі та інших засобах інформації [3, с. 63].

За такого підходу не важко помітити, що поняття гласності не обмежується відкритим судовим розглядом. Воно є значно ширшим і охоплює не тільки судовий розгляд. Зокрема, ряд вчених-процесуалістів, як за радянських часів, так і в наш час, зазначають, що залежно від осіб, які можуть бути ознайомлені з діяльністю суду, виокремлюють гласність для сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, – гласність у вузькому розумінні цього слова і «гласність для народу, чи публічність» (загальну, зовнішню), – у широкому значенні [4, с. 42]. Такий підхід варто визнати обґрунтованим, незважаючи на те, що окремі вчені зовсім не погоджуються з таким поділом [5, с. 12].

Наприклад, З. В. Макарова наголошує, що присутність учасників процесу під час провадження процесуальних дій у суді, поінформованість їх про матеріали справи і про все, що проходить у залі судового засідання, являє собою не гласність судового процесу, а реалізацію учасниками процесу своїх прав і обов'язків. Тим самим вчена не підтримує підходу, за яким до елементів гласності відносять ознайомлення з матеріалами справи учасників судового процесу і проведення ряду слідчих дій у присутності захисника [6, с. 60]. Гласність учасників судового розгляду є необхідним елементом їх процесуальної рівності, гарантією забезпечення їх прав, а не гласністю судочинства. Тому під гласністю судового процесу З. В. Макарова розуміє лише загальну (зовнішню) гласність [7, с. 10].

В юридичній літературі має місце й інша позиція. Так, М. І. Сірий вказує, що реалізація права учасником процесу бути поінформованим про провадження у справі цілком залежить від його волі і зовсім не залежить від волі суб'єктів, які ведуть процес. Таке право не закріплене окремо у законодавстві, а

безпосередньо впливає із ряду його вимог. При цьому автор веде мову про гласність сторін як про складову частину гласності судочинства, оскільки правовий статус учасника судового розгляду характеризується тим, що, по-перше, учасник розгляду справи забезпечений особливим порядком ознайомлення з матеріалами справи і ходом судочинства; по-друге, учасник розгляду справи – конкретна, формально визначена для суду особа, а не невизначена, якою є особа з публіки [8, с. 23–29].

Вищевикладені позиції З. В. Макарової та М. І. Сірого щодо доцільності розмежування предмета гласності судового процесу на «зовнішню» і «внутрішню» гласність, з точки зору їх обґрунтованості, мають право на існування.

Дійсно, якщо проаналізувати діючі норми КАС України, можна зробити висновок, що до основних процесуальних прав осіб, які беруть участь у справі, належать: знати про дату, час і місце судового розгляду справи, про всі судові рішення, які ухвалюються у справі та стосуються їх інтересів; знайомитися з матеріалами справи; заявляти клопотання і відводи; давати усні та письмові пояснення, доводи та заперечення; подавати докази, брати участь у дослідженні доказів; висловлювати свою думку з питань, які виникають під час розгляду справи, ставити питання іншим особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам; подавати заперечення проти клопотань і міркувань інших осіб; знайомитися з технічним записом та журналом судового засідання і подавати письмові зауваження щодо них; робити із матеріалів справи виписки, знімати копії з матеріалів справи, одержувати копії судових рішень; оскаржувати судові рішення у частині, що стосуються їх інтересів; користуватися іншими процесуальними правами, наданими діючим законодавством (ч. 3 ст. 49 КАС України).

Вимога гласного і відкритого проведення судочинства в адміністративних справах зафіксована у ст. 12 КАС України, яка складає загальну норму права. Зміст цієї статті свідчить про високий рівень нормативного узагальнення. Зокрема, ч.1 ст. 12 визнає, що особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, не можуть бути обмежені у праві на отримання в адміністративному суді як усної, так і письмової інформації щодо результатів розгляду відповідної справи. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в адміністративному суді інформації про дату, час і місце своєї справи та ухвалені в ній судові рішення.

Як бачимо, особи, які беруть участь у справі, мають право вимагати в суді усної чи письмової інформації про результати розгляду відповідної справи. Це надає можливість звернутися

до відповідних інстанцій з оскарженням результатів розгляду справи. Що ж стосується осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи, інтереси чи обов'язки, то вони також не можуть бути обмежені у праві на отримання в адміністративному суді як усної, так і письмової інформації щодо результатів розгляду відповідної справи. Однак такі особи повинні довести наявність об'єктивного інтересу до результатів розгляду конкретної адміністративної справи.

Наведені приписи ч. 1 ст. 12 КАС України не суперечать положенням ст. 49 КАС України, а навпаки – мають безпосередній функціональний зв'язок.

Отже, гласність у вузькому значенні передбачає загальне правило, за яким розгляд справ у всіх судах проводиться усно й ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про час і місце розгляду своєї справи. Також ніхто не може бути обмежений у праві на одержання в суді усної чи письмової інформації, що стосується результатів розгляду його судової справи.

В адміністративному судочинстві засада гласності та відкритості набуває першочергового значення у визначенні необхідності участі сторін та інших суб'єктів адміністративного процесу в судовому засіданні. Принцип гласності та відкритості адміністративного процесу можна з упевненістю назвати і проміжною ланкою щодо реалізації завдань адміністративно-процесуального законодавства у конкретних його нормах, яка визначає спрямованість адміністративного судочинства, побудову в цілому, форму і зміст його стадій та інститутів.

У широкому значенні гласність, на нашу думку, означає можливість всім громадянам, які не є учасниками процесу в тій чи іншій судовій справі, бути присутніми під час її розгляду. Тобто зовнішня гласність має місце тоді, коли двері судового засідання відкриті для всіх, і засоби масової інформації можуть вільно, для всезагального ознайомлення розповсюджувати все, що відбувається у судовому засіданні.

Суть такого підходу відображає не тільки доступність, але й можливість обговорення ходу і результатів судового процесу громадськістю, тобто відображає спосіб формування громадської думки, її оцінки діяльності суду і правоохоронних органів, яку останні повинні врахувати з метою удосконалення своєї роботи. Іншими словами, гласність – це голос громадськості, який не може бути байдужим для учасників процесуальної діяльності. Гласність, таким чином, означає також, що діяльність, спрямована на порушення, провадження, розгляд та вирішення адміністративних справ знаходиться під громадським контролем. Отже, «гласність для народу» сприяє демократизму правосуддя, є своєрідною формою народного контролю,

дисциплінує суд, змушує його відповідальніше ставитися до вирішення поставлених питань, дбати про те, щоб усе, що відбувається в суді, було максимально переконливим, обгрутованим. Можливість присутності в суді представників громадськості сприяє формуванню в суспільстві переконливості у правильному функціонуванні судових установ і довіри до них.

На підтвердження зазначеного доцільно навести думку І. А. Петрухіна. Зокрема, вчений вважає, що достовірна інформація про справу та її розгляд формує громадську думку про діяльність суду і правоохоронних органів. Завдяки гласності судочинства змінюються неправильні уявлення про правосуддя, закони, роль професійних учасників процесу, конкретну справу і конкретний вирок і, тим самим, створюється ситуація, за якої суд та інші державні органи, знаходячись під контролем громадськості, самі виступають організаторами громадської думки [9, с. 172].

Однак сама доступність сприйняття ходу та результатів судового розгляду для публіки, яка вже присутня у залі судового засідання, як видається, обов'язково повинна бути доповнена безпосередністю такого сприйняття. Як зазначає В. Я. Лівшиц, способами судового пізнання (як для суду, так і для інших присутніх під час розгляду справи осіб) фактів, які підлягають установленню, є не тільки доказування, але й безпосереднє чуттєве сприйняття [10, с. 19]. Тому для того, щоб кожний присутній у залі суду громадянин зміг переконатися у неупередженості та об'єктивності прийнятого рішення, він повинен бути безпосереднім свідком установлення судом цілого ряду фактів, обставин справи.

В. І. Кононенко з цього приводу зазначає, що суд над людиною передбачає її право пояснити судді та співгромадянам суть своїх вчинків, розраховуючи при цьому на розуміння. В обставині публічності значно знижується можливість засудження невинного або призначення надмірно суворого покарання. В усіх міжнародних нормах, що стосуються здійснення правосуддя, публічність є необхідним елементом його справедливості. Публічність (гласність, відкритість) судового розгляду справ спрямована на захист сторін від таємного правосуддя (яке не підпадає під контроль громадськості) і є одним із засобів збереження довіри до судів усіх рівнів [11, с. 57].

Не випадково М. Михеєнко, проаналізувавши стан здійснення правосуддя в Україні, вказує на існування дієвих заходів щодо удосконалення співпраці судів із засобами масової інформації з метою висвітлення діяльності суддів і роз'ясненя норм чинного законодавства. Зокрема, з метою збереження прозорості судочинства дозволено надавати засобам масової інформації

ції можливість своєчасно інформувати громадськість про діяльність судів і, відповідно до норм чинного законодавства, висвітлювати судові процеси й транслювати судові засідання [12, с. 111].

Таким чином, принцип гласності та відкритості в адміністративному судочинстві гарантує прозорість діяльності судової влади не лише для учасників адміністративного процесу, а також і для громадськості, надає можливість кожному громадянину отримати повну й достовірну інформацію про стан і тенденції правосуддя в країні.

Список літератури: 1. Кодекс адміністративного судопроизводства України. – Х. : Одиссей, 2005. – 168 с. 2. Конституція України : закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96- ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%FO>. – В редакції від 04.02.2011. 3. Факас І.Б. Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами як конституційна засада судочинства / І. Б. Факас // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 3. – С. 63–67. 4. Гражданский процесс : учебник / [под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота]. – М. : Проспект, 1998. – 480 с. 5. Шушанашвили А. А. Гласность в советском уголовном процессе : учеб. пособие / А. А. Шушанашвили. – Тбилиси : Мецниереба, 1969. – 106 с. 6. Гласность предварительного следствия / Л. Батышева, Е. Копах, А. Леви, Г. Пичкалева // Соц. законность. – 1989. – № 1. – С. 60–62. 7. Макарова З. В. Гласность уголовного процесса : монография / З. В. Макарова ; [под ред. З. З. Зинатуллина]. – Челябинск : ЧГТУ, 1993. – 178 с. 8. Гласность судебной деятельности по уголовным делам : учеб. пособие / В. В. Леоненко, А. И. Миллер, Н. И. Сирый, Г. И. Чангули ; [отв. ред. В. В. Леоненко]. – К. : Наук. думка, 1993. – 188 с. 9. Петрухин И. Л. Гласность судопроизводства / И. Л. Петрухин // Конституционные основы правосудия в СССР / [под ред. В. М. Савицкого]. – М. : Наука, 1981. – 360 с. 10. Лившиц В. Я. Принцип непосредственности в советском уголовном процессе : учеб. пособие / В. Я. Лившиц. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1949. – 208 с. 11. Кононенко В. І. Неупередженість суддів / В. І. Кононенко // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 2. – С. 56–59. 12. Михеєнко М. Конституційні принципи кримінального процесу / М. Михеєнко // Вісник Академії правових наук. – 1997. – № 2. – С. 110–112.

Надійшла до редколегії 28.04.2011

В результаті аналізу норм Кодекса адміністративного судопроизводства України определено содержание принципа гласности и открытости при рассмотрении административных споров. Исследовано соотношение принципа гласности судебного рассмотрения, определенного Конституцией Украины, с его закреплением административно-процессуальным законодательством, а также основные отличия в понимании права на гласность и открытость в административном судопроизводстве Украины.

As a result of the analysis of norms of the Code of administrative legal proceedings of Ukraine the maintenance of a principle of the publicity and transparency during the consideration of administrative disputes is defined. The

parity of a principle of publicity of the judicial consideration defined by the Constitution of Ukraine, with its fastening by the administrative-remedial legislation, and also the basic differences in understanding of the right to publicity and transparency in administrative legal proceedings of Ukraine are investigated.